

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№4

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar

Crossref

OpenAIRE

С/BERIENIKA

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

4-jild
4-son
Aprel, 2026

April, 2026
Volume 4
Number 4

ИННОВАЦИОННАЯ
ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and
practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:

+998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinnikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)

Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)

Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)

Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)

Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)

Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)

Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)

Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)

Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg‘unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo‘jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)

Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)

Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Учредитель:

Каршинский государственный технический университет

Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:

180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчинников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)

Кусаинов Халел Хаймуллович - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)

Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)

Гибатуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)

Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)

Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)

Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)

Перская Виктория Вадимовна - д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)

Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)

Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)

Незаймакин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГТУ)

Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)

Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидхорр Саидхмедович - д.э.н., профессор, академик

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич - д.э.н., профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович - д.э.н., профессор

Хатамов Очилди Курбанович - д.э.н., профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна - к.э.н., профессор

Жумаева Гулрух Журакуловна - к.э.н., профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна - к.э.н., доцент

Еркаева Гулбахор Панжиевна - к.э.н., профессор

Якубова Шамина Шухратовна - д.э.н., (DSc), доцент

Амиркулов Шухрат Олимович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Самиева Гулноза Тохировна - д.ф.э.наук., (PhD), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович - к.э.н., доцент

Хужакулова Нигора Рустамовна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Эрашьева Насиба Рахматуллаевна - д.э.н., (DSc), доцент

Бобокулов Санжар Бахромкулович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - д.ф.э., (PhD), доцент

Номазов Бахром Бобомуродович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джанузакон Мирзабек Кулмаматович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна - д.ф.э.н., (PhD)

Турсунова Азиза Хошимовна - д.ф.э.н., (PhD)

Холлиев Шерали Бахтиёрович - д.ф.э.н., (PhD)

Панджиев Самиджон Аликулич - PhD, доцент

Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
Economy of the region and industry
Экономика региона и отрасли

QISHLOQ XO'JALIGIDA TAVAKKALCHILIK VA VAQT AFZALLIGINI O'LCHASH: ZAMONAVIY EKSPERIMENTAL YONDASHUVLAR

Tadjiyev Abdusame Abduhamidovich

ИЗМЕРЕНИЕ РИСКА И ВРЕМЕННЫХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ

Таджиев Абдусаме Абдухамидович

ELICITING RISK AND TIME PREFERENCES IN AGRICULTURE: MODERN EXPERIMENTAL APPROACHES

Tadjiyev Abdusame Abduhamidovich

Received: April 8, 2026 Revised: April 12, 2026 Accepted: April 19, 2026 Published: May 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada xulq-atvor iqtisodiyotida insonlarning tavakkalchilikka munosabati hamda sabrlik darajasini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy usullar tahlil qilinadi. Xususan, o'zini o'zi baholash usuli, lotoreya tanlovi asosidagi eksperimental yondashuvlar hamda vaqt oralig'idagi tanlov usuli yoritilgan. Tadqiqot natijasida tavakkalchilik va sabrlikni o'lchash iqtisodiy qarorlar, ayniqsa qishloq xo'jaligi, investitsiya, jamg'arma va iste'mol qarorlarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, real rag'batga asoslangan usullar faraziy savollarga nisbatan ishonchliroq natija berishi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: xulq-atvor iqtisodiyoti, tavakkalchilik, sabrlik, lotoreya tanlovi, o'zini o'zi baholash, iqtisodiy qaror.

Аннотация. В данной статье анализируются основные методы, применяемые в поведенческой экономике для определения отношения человека к риску, а также уровня его терпеливости. В частности, освещаются метод самооценки, экспериментальные подходы на основе лотерейного выбора, а также метод межвременного выбора. В результате исследования подчеркивается, что измерение риска и терпеливости имеет важное значение для объяснения экономических решений, особенно в сельском хозяйстве, инвестициях, сбережениях и потребительском поведении. Также отмечается, что методы, основанные на реальных стимулах, дают более надежные результаты по сравнению с гипотетическими вопросами.

Ключевые слова: поведенческая экономика, риск, терпеливость, лотерейный выбор, самооценка, экономическое решение.

Abstract. This article analyzes the main methods used in behavioral economics to determine individuals' risk and time preferences. In particular, it examines the self-assessment method, experimental approaches based on lottery choice, and the intertemporal choice method. The study emphasizes that measuring risk and patience is important for explaining economic decisions, especially in agriculture, investment, savings, and consumer behavior. It is also noted that methods based on real incentives provide more reliable results compared to hypothetical questions.

Keywords: behavioral economics, risk, patience, lottery choice, self-assessment, economic decision-making.

■ KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda insonlarning qaror qabul qilish jarayonini tushuntirishda nafaqat daromad, narx yoki resurslar, balki ularning ruhiy va xulq-atvor xususiyatlari ham muhim omil sifatida

qaralmoqda. Ayniqsa, tavakkalchilikka munosabat va vaqt afzalligi, ya'ni sabrlik darajasi turli iqtisodiy subektlarning kundalik qarorlarida markaziy o'rin egallaydi. Jumladan, qishloq xo'jaligida fermer xo'jaliklarining tavakkalchilikka moyil, undan

qochuvchi yoki neytral bo'lishi investitsiya, kredit olish, sug'urta, ishlab chiqarish, ekin tanlovi kabi faoliyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xuddi shuningdek, sabrlik darajasi ham bugungi manfaat bilan kelajakdagi yuqoriroq foyda o'rtaidagi tanlovni belgilaydi.

Shu nuqtai nazardan, tavakkalchilik va sabrlikni o'lchash usullarini ilmiy asosda o'rganish muhimdir. Xulq-atvor iqtisodiyotida bu xususiyatlarni aniqlash uchun tajriba, so'rovnom va laboratoriya asosidagi bir qator metodlar ishlab chiqilgan. Mazkur ilmiy maqolada ushbu usullarning eng ko'p qo'llaniladigan turlari keltirilgan bo'lib, ularni qanday joriy qilish mumkinligi ham ta'kidlab o'tilgan.

■ ADABIYOTLAR SHARHI

Xulq-atvor iqtisodiyoti doirasida tavakkalchilikka munosabat va sabrlik darajasini o'rganish masalasi so'nggi yillarda iqtisodiy qarorlarni tushuntirishning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Charness va boshq. [1] tavakkalchilik afzalliklarini aniqlash bo'yicha eksperimental usullarni tizimli ravishda tahlil qilgan. Mualliflar tavakkalchilikni o'lchashda qo'llaniladigan asosiy eksperimental yondashuvlarni taqqoslab, turli metodlar tadqiqot maqsadiga qarab farqli natijalar berishini ko'rsatadi. Eckel va Grossman [3] tavakkalchilik munosabatini aniqlashda lotoreya tanlovi usulining samaradorligini eksperimental jihatdan asoslab bergan. Holt va Laury [4] esa tavakkalchilikni o'lchashning eng mashhur eksperimental usullaridan birini taklif etgan. Ularning modeli ketma-ket lotoreya tanlovlari asosida qurilgan bo'lib, ishtirokchi xavfsizroq variantdan tavakkalliroq variantga qaysi nuqtada o'tishi orqali uning tavakkalchilik darajasi aniqlanadi. Dohmen va boshq. [2] sabrsizlikni o'lchash bilan bog'liq masalalarni o'rgangan. Tadjiev va Hasanovning [5] "Xulq-atvor iqtisodiyotiga kirish" nomli o'quv qo'llanmasida xulq-atvor iqtisodiyotining nazariy va amaliy asoslari mahalliy ilmiy muhit nuqtai nazaridan bayon etilgan. Ushbu manbada tavakkalchilik, sabrlik,

qaror qabul qilish, cheklangan ratsionallik kabi masalalar sodda va tizimli tarzda tushuntiriladi.

■ METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot nazariy va empirik ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishga asoslangan. Unda xulq-atvor iqtisodiyoti doirasida shakllangan asosiy nazariy yondashuvlar, xususan tavakkalchilik va sabrlik darajasini o'lchash usullari konseptual asos sifatida qo'llanildi. Shuningdek, rivojlanayotgan davlatlarda qishloq xo'jaligi sohasida o'tkazilgan eksperimental va empirik tadqiqotlar natijalari o'rganildi.

■ TAHLILI VA NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kishilarning tavakkalchilik va vaqt afzalligi bilan bo'g'liq xatti-harakatlarini o'lchash uchun olimlar turli xil usullardan foydalanishgan. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida ushbu xulq-atvor omillarini o'lchashning ayrim usullarini tahlil qilib o'tamiz

Tavakkalchilikni aniqlashning eng sodda va keng qo'llaniladigan usullaridan biri bu o'zini o'zi baholash usulidir. Ushbu usulda respondentdan odatda "siz tavakkal qilishga qanchalik tayyorsiz?" mazmunidagi savolga 1 dan 10 gacha bo'lgan shkala asosida javob berish so'raladi. Bunda 1 ball tavakkalchilikni mutlaqo xohlamaslikni, 10 ball esa tavakkal qilishga juda yuqori moyillikni anglatadi. Mazkur usulning qulayligi shundaki, u qisqa vaqt ichida ko'p sonli respondentlar haqidagi ma'lumotni yig'ish imkonini beradi. Xuddi shunday vaqt afzalligi, soddaroq qilib aytganda insonlarning sabrlik darajasini aniqlash uchun ham o'zini o'zi baholash usuli qo'llash mumkin. Bunda respondentga "siz bugungi foydadan voz kechib, kelajakda undan ko'proq foyda olishni qanchalik istaysiz?" degan savol berilib, 1 dan 10 gacha bo'lgan shkala asosida javob olish ko'zda tutiladi. Ushbu usul respondentning vaqt afzalligini tezkor tarzda baholash imkonini beradi. 1 ball sabrsizlikni, 10 ball esa yuqori sabrlikni anglatadi. Buni quyidagi 1-2-jadvallarda ifodalashimiz mumkin.

1-jadval.

Tavakkalchilikni o'z-o'zini baholash orqali o'lchash (Savol: „siz tavakkal qilishga qanchalik tayyorsiz?“)

1 Tavakkal qilishni mutlaqo xohlamayman	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Tavakkal qilishni o'ta xohlayman
--	---	---	---	---	---	---	---	---	--

2-jadval.

Insonlarning sabrlik darajasini o'z-o'zini baholash orqali o'lchash (Savol: „siz bugungi foydadan voz kechib, kelajakda undan ko'proq foyda olishni qanchalik istaysiz?“)

1 umuman istamas edim	2	3	4	5	6	7	8	9	10 juda istayman
--------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------------

Biroq bu usulning ayrim cheklavlari ham mavjud. Jumladan, respondent o'zini real holatdan ko'ra boshqacharoq baholashi mumkin. Ayrim hollarda tavakkalchilikdan qochuvchi inson ham o'zini tavakkalga moyil deb ko'rsatishi ehtimoldan xoli emas.

Yoki sabrsiz inson ham o'zini sabrli qilib ko'rsatishi mumkin.

Tavakkalchilikni o'lchashning amaliy jihatdan samarali usullaridan yana biri lotoreya tanlovi o'yinidir. Ushbu yondashuvda ishtirokchilarga turli ehtimollik va turli yutuq miqdoriga ega variantlar taklif qilinadi.

Respondent tanloviga qarab uning tavakkalchilikka munosabati aniqlanadi. Mazkur metod real pul mukofoti asosida yoki faraziy savollar ko'rinishida o'tkazilishi mumkin.

Ekel va Grosman [3] tomonidan taklif qilingan lotoreya tanlovi usulida ishtirokchilarga beshta variant taklif qilinadi. Har bir variantda ikki xil natija va ularning ehtimolligi mavjud bo'ladi. Ushbu usulda yuqori

tavakkalchilikni qabul qiluvchi shaxs ko'proq o'zgaruvchan, ammo yutug'i yuqori bo'lgan variantni tanlaydi. Aksincha, tavakkalchilikdan qochuvchi shaxs kutilayotgan natijasi nisbatan barqaror variantni afzal ko'radi. Shunday qilib, lotoreya tanlovi yordamida insonning tavakkalchilik darajasi bevosita uning tanlovlari orqali kuzatiladi. Ushbu usulning ko'rinishi quyidagi jadvalda keltirilgan.

3-jadval.

Lotoreya tanlovi orqali tavakkalchilikni o'lchash

Lotoreya o'yini tanlovi	Variantlar tanlovi	Ehtimollik (%)	Qiymat
1	A	50	400 000 so'm
	B	50	400 000 so'm
2	A	50	600 000 so'm
	B	50	300 000 so'm
3	A	50	800 000 so'm
	B	50	200 000 so'm
4	A	50	1 000 000 so'm
	B	50	100 000 so'm
5	A	50	1 200 000 so'm
	B	50	0 so'm

3-jadvalga ko'ra barcha 5 ta o'yinda 2 ta variant mavjud bo'lib, barcha o'yinlarda keltirilgan qiymatni yutish ehtimoli bir xil 50 % ga teng. Misol uchun ishtirokchi 2-lotoreya o'yinini tanladi. Bunda ishtirokchining 600 ming yutish ehtimoli 50%, 300 ming yutish ehtimoli ham 50%. Agar A variant tushsa 600 mingga, B variant tushsa 300 mingga ega bo'ladi vahokazo. Ekel va Grosman [3] tomonidan ilgari surilgan mazkur o'yinda tavakkalchilikka moyil insonlar odatda 5-variantni tanlashi aytilgan. Umuman insonlarning lotoreya o'yinidagi tanloviga qarab ular qanchalik

tavakkalchilikka moyil yoki tavakkalchilikdan qochishini aniqlashimiz mumkin.

Lotoreya o'yini orqali tavakkalchilikni o'lchash usullaridan biri - eng ko'p qo'llaniladigan Holt va Lauriy [4] tomonidan ilgari surilgan lotoreya tanlovi o'yinidir. Ushbu usulda ishtirokchiga o'nta ketma-ket lotoreya beriladi va har bir lotoreyada A hamda B tanlovlari mavjud bo'ladi. A tanlov odatda kamroq tavakkalli, B tanlov esa ko'proq tavakkalli variant sifatida tuziladi. Ishtirokchi qaysi bosqichda A dan B ga o'tishi uning tavakkalchilikka qanchalik moyil ekanini ko'rsatadi (4-jadval).

4-jadval.

Lotoreya tanlovi orqali tavakkalchilikni o'lchash

A TANLOV					B TANLOV				
Lotoreya	Yutish ehtimoli (%)	Yutuq qiymati (ming so'mda)	Yutish ehtimoli (%)	Yutuq qiymati (ming so'mda)	Lotoreya	Yutish ehtimoli (%)	Yutuq qiymati (ming so'mda)	Yutish ehtimoli (%)	Yutuq qiymati (ming so'mda)
1	10	400	90	320	1	10	770	90	20
2	20	400	80	320	2	20	770	80	20
3	30	400	70	320	3	30	770	70	20
4	40	400	60	320	4	40	770	60	20
5	50	400	50	320	5	50	770	50	20
6	60	400	40	320	6	60	770	40	20
7	70	400	30	320	7	70	770	30	20
8	80	400	20	320	8	80	770	20	20
9	90	400	10	320	9	90	770	10	20
10	100	400	0	320	10	100	770	0	20

4-jadvalda ko'rinib turganidek, ishtirokchilarga taklif etilayotgan har bir lotoreya o'yinida ikkita A va B tanlov taklif qilinayapti, shuningdek har bir lotoreya

o'yinida yutuq miqdori bir xil, faqatgina yutish ehtimoli har xil. Masalan, 1-chi lotoreyada ishtirokchi A ni tanlasa 10 % ehtimol 400 ming so'm yoki 90 % ehtimol 320

ming so'mga ega bo'ladi. Agar B ni tanlasa 10 % ehtimol 770 ming so'm yoki 90% ehtimol 20 ming so'mga ega bo'lishi mumkin. A tanlovda kutilayotgan nafililik 328 ming so'mdan 400 ming so'mga qarab oshib borayotgan bo'lsa, B tanlovda kutilayotgan nafililik 95 ming so'mdan 770 ming so'mga qarab oshib bormoqda. Jadvalga e'tibor beradigan bo'lsak, A tanlovda B tanlovga nisbatan tavakkalchilik kamroq. Ishtirokchilardan har bir lotoreya o'yinida A yoki B tanlovdan birini tanlash so'raladi. Ushbu lotoreya o'yinida A tanlovdan B tanlovga o'tish muhim hisoblanadi. Misol uchun, ishtirokchi 1 va 2-lotoreyalarda A tanlovni tanlab, 3 lotoreyaga kelganda B tanlovni tanlashi mumkin va hokazo. Ishtirokchi xohlagan lotoreya o'yinida B tanlovga o'tishi mumkin, shuningdek xohlasa hamma lotoreya o'yinida faqat A ni yoki, hamma lotoreya o'yinida faqat B ni tanlashi mumkin. Odatda qaysidir lotoreya o'yinida B tanlovni tanlagan ishtirokchi oxirigacha B ni tanlashi kerak. Agar B tanlovni tanlagan ishtirokchi keyingi lotoreya o'yinida A ni tanlaydigan bo'lsa nomuvofiq tanlov bo'ladi va ushbu ishtirokchini tavakkalchilik darajasini o'lchab bo'lmasligi mumkin. Ushbu lotoreya o'yinida A tanlovni ko'proq tanlagan ishtirokchi tavakkalchilikdan

qochadigan, B tanlovni ko'proq tanlagan ishtirokchi tavakkalchilikka moyil bo'ladi. Tavakkalchilikka neytral bo'lgan ishtirokchi odatda dastlabki 5 ta ya'ni 1-5 lotoreya o'yinlarida A tanlovni 6-10 lotoreya o'yinlarida esa B tanlovni tanlaydi.

Shuningdek, sabrlilik darajasini o'lchashda ham tavakkalchilikni o'lchash kabi lotoreya usulidan foydalanish mumkin. Sabrlilikni o'lchashning yanada aniqroq usullaridan biri vaqt oralig'idagi tanlov metodidir. Ushbu usulda ishtirokchiga ikki variant taklif qilinadi: biri kamroq miqdordagi pulni darhol olish, ikkinchisi esa kattaroq miqdordagi pulni kelajakda olish. 5-jadvalda vaqt oralig'idagi tanlovni dizayni keltirilgan (Dohmen va boshq. [2] ilmiy tadqiqotiga asoslangan).

5-jadvalga ko'ra "A" tanlovda bir xil qiymat aks ettirilgan, ya'ni barcha 20 ta seriyada "A" tanlovda bugun 1 million so'mga ega bo'lish varianti taklif qilinayapti. "B" tanlovda esa hamma seriyada bir xil muddat ya'ni 12 oy ichida turli xil qiymatdagi pul taklif qilinayapti. Ishtirokchi har bir seriyada o'ziga ma'qul tanlovni tanlashi kerak. Shu orqali ularning sabrlilik darajasi aniqlanadi.

5-jadval.

Insonlarning sabrlilik darajasini vaqt oralig'idagi tanlov usuli orqali o'lchash

N	A-tanlov		B-tanlov
1	1000 ming so'm bugun	yoki	1025 ming so'm 12 oy ichida
2	1000 ming so'm bugun	yoki	1051 ming so'm 12 oy ichida
3	1000 ming so'm bugun	yoki	1076 ming so'm 12 oy ichida
4	1000 ming so'm bugun	yoki	1102 ming so'm 12 oy ichida
5	1000 ming so'm bugun	yoki	1128 ming so'm 12 oy ichida
6	1000 ming so'm bugun	yoki	1155 ming so'm 12 oy ichida
7	1000 ming so'm bugun	yoki	1182 ming so'm 12 oy ichida
8	1000 ming so'm bugun	yoki	1210 ming so'm 12 oy ichida
9	1000 ming so'm bugun	yoki	1237 ming so'm 12 oy ichida
10	1000 ming so'm bugun	yoki	1265 ming so'm 12 oy ichida
11	1000 ming so'm bugun	yoki	1293 ming so'm 12 oy ichida
12	1000 ming so'm bugun	yoki	1322 ming so'm 12 oy ichida
13	1000 ming so'm bugun	yoki	1351 ming so'm 12 oy ichida
14	1000 ming so'm bugun	yoki	1380 ming so'm 12 oy ichida
15	1000 ming so'm bugun	yoki	1410 ming so'm 12 oy ichida
16	1000 ming so'm bugun	yoki	1440 ming so'm 12 oy ichida
17	1000 ming so'm bugun	yoki	1470 ming so'm 12 oy ichida
18	1000 ming so'm bugun	yoki	1500 ming so'm 12 oy ichida
19	1000 ming so'm bugun	yoki	1531 ming so'm 12 oy ichida
20	1000 ming so'm bugun	yoki	1562 ming so'm 12 oy ichida

Odatda sabrli odam "B" tanlovni tanlaydi. Vaqt oralig'idagi tanlovning afzal tomoni bunda aniq aytilgan so'mni berish orqali insonlarning sabrlilik darajasini aniqlash ishonchliroq deyishimiz mumkin. O'z-o'zini baholash usulida odatda sabrsiz insonlar ham men sabrli odam deb javob berishi mumkin, ya'ni bunda inson o'ziga real baho bera olmaydi. Bu o'z o'zini baholash usulining kamchiligi hisoblanadi. Aniq berilishi kerak bo'lgan pul miqdori aytilgandan keyin insonni qarori o'sha summaga qarab boshqacharoq bo'lishi mumkin.

Lotoreya usulining muhim afzalligi shundaki, unda tanlov aniq iqtisodiy rag'bat asosida shakllanadi. Shuning uchun respondentning haqiqiy qaroriga yaqinroq natija olinadi. Ayniqsa, pul miqdori va muddat ochiq ko'rsatilganda, inson qarori ko'proq real iqtisodiy manfaat asosida shakllanadi. Shu bois lotoreya usuli orqali insonlarning tavakkalchilik va sabrlilik bilan bog'liq xulq-atvor omillarini o'lchash ilmiy tadqiqotlarda samarali vosita hisoblanadi.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, tavakkalchilikni faraziy savollar asosida ham o'lchash mumkin. Quydagi savol bevosita farazga asoslangan bo'lib, bu orqali qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchilarning tavakkalchilikka munosbatini aniqlash mumkin: "Faraz qilaylik sizga quyidagi hosildorlikka ega (aytaylik biror bir sabzavot) ekin taklif qilinayapti. Siz qaysi hosildorlikdagi ekinni tanlar edingiz?"

1. Yillik hosildorlik gektariga 6.8 tonna bo'lgan ekinini.

2. 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 5.8 tonna yoki 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 8.8 tonna bo'lgan ekinini

3. 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 4.8 tonna yoki 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 10.9 tonna bo'lgan ekinini

4. 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 3.7 tonna yoki 50% ehtimol yillik hosildorlik gektariga 12.9 tonna bo'lgan ekinini

Shaxsning qaysi variantni tanlashiga qarab uning tavakkalchilikka munosabati aniqlanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tavakkalchilik va sabrlilik darajasini aniqlash qishloq xo'jaligi sohasida muhim amaliy ahamiyatga ega. Masalan, tavakkalchilikka moyil fermer yuqori daromad keltirishi mumkin bo'lgan, ammo hosildorligi o'zgaruvchan ekinlarni tanlashi mumkin. Tavakkalchilikdan qochuvchi fermer esa barqaror, lekin nisbatan kamroq daromadli faoliyatni afzal ko'radi. Xuddi shuningdek, sabrli xo'jalik yurituvchi subyekt uzoq muddatli investitsiya, tejash va texnologik yangilanishga moyil bo'ladi. Sabrsiz subyekt esa qisqa muddatli foydani ustun qo'yadi. Xulq-atvor iqtisodiyotida tavakkalchilik va sabrlilik insonlarning iqtisodiy qarorlarini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ularni o'lchash uchun o'zini o'zi baholash, lotoreya tanlovi va vaqt oralig'idagi tanlov kabi usullar keng qo'llaniladi. O'zini o'zi baholash usuli sodda va tezkor bo'lsa-da, subektivlikka moyil. Lotoreya va aniq rag'batga asoslangan vaqt oralig'idagi tanlov usullari esa nisbatan ishonchliroq natijalar beradi. Shu sababli, mahalliy tadqiqotlarda ayniqsa qishloq xo'jaligi,

tadbirkorlik va o'rganishda ushbu metodlardan birgalikda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Tadjiev Abdusame Abduxamidovich Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti, i.f.f.d (PhD), Dr., mustaqil tadqiqotchi, Germaniyaning Halle shahridagi "O'tish davri iqtisodiyoti mamlakatlarida qishloq xo'jaligini rivojlantirish Leybnets instituti" ilmiy xodimi / Таджикиев Абдусаме Абдухамидович Самаркандский институт агроинноваций и исследований, i.f.f.d (PhD), Dr., независимый исследователь, Научный сотрудник Института Лейбница по развитию сельского хозяйства в странах с переходной экономикой, г. Галле, Германия. / Tadjiev Abdusame Abdukhmidovich independent researcher at Samarkand agroinnovations and research university PhD, Dr., Research Associate at Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO), Halle (Saale), Germany

E-mail: aaabdusame@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6429-2124

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1]. Charness, G., Gneezy, U., & Imas, A. (2013). Experimental methods: Eliciting risk preferences. *Journal of economic behavior & organization*, 87, 43-51.

[2]. Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., & Sunde, U. (2010). Are risk aversion and impatience related to cognitive ability?. *American economic review*, 100(3), 1238-1260.

[3]. Eckel, C. C., & Grossman, P. J. (2008). Forecasting risk attitudes: An experimental study using actual and forecast gamble choices. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 68(1), 1-17.

[4]. Holt, C. A., & Laury, S. K. (2002). Risk aversion and incentive effects. *American economic review*, 92(5), 1644-1655.

[5]. Tadjiev A.A., Hasanov Sh.T (2021). Xulq-atvor iqtisodiyotiga kirish. O'quv qo'llanma. Samarqand, -150 b.

INNOVATION
IQTISODIYOT
ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz